Beteckning: HRV:C09:19

HÖGSKOLAN
I GÄVLE

Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap

Debatten i samband med Svenska kyrkans skiljande från staten år 2000

Jonas Lindberg
Juni 2009

C-uppsats, 15 högskolepoäng
Religionsvetenskap

Religionsvetenskap med inriktning mot historiska perspektiv C
Handledare: Åke Tilander

Innehållsförteckning

1. Inledning 2

2. Frågeställning och syfte 3

3. Disposition 4

4. Material, Metod och avgränsning 5

5. Tidigare forskning och källkritik 7

6. Bakgrund 8

6.1 Kyrkan och Staten - en tusenårig historia 8

6.2 18-1900-talets reformer - vägen till kyrkomötet 1995 10

6.3 Den nya svenska kyrkan - en kort sammanfattning 12

7. Undersökning 13

7.1 Debatten kring den kyrkorättsliga statusen 13

7.2 Rätten till beskattning - kyrkoskatt eller kyrkoavgift? 16

7.3 Biskoparnas ställning i den nya kyrkoordningen - tid för förändring? 18

7.4 Prästerna - den bortglömda gruppen? 21

8. Resultat 26

9. Diskussion 28

9.1 Kyrkan - ett döende samfund? 28

9.2 Framtida vägar att gå 29

10. Sammanfattning 31

11. Källor och litteratur 32

1. Inledning

När jag började fundera kring uppsatsämne valde jag att fokusera på den moderna kyrkohistorien. Idag ter sig i alla fall i mina ögon, kyrka-stat separationen, som en naturlig följd av vårt allt mer sekulariserade samhälle. Människors fria vilja att bestämma sin religion och förståelsen för att kristendomen inte längre är den enda stora religionen i Sverige, är idag en självklar del av religionskunskapen. Något som sällan diskuteras på religionstimmarna i grund/ gymnasieskolan, är hur vi som endast besöker kyrkan i samband med högtider som dop, bröllop, begravningar etc. påverkas av den förändringsprocess som skett inom kyrkan. Har denna förändring någon betydelse för oss som besöker kyrkan i samband med bröllop, dop och begravning? Innebär denna förändring något annat än att det finns en möjlighet att tjäna några hundra kronor per år genom att gå ur Svenska kyrkan? När jag resonerade kring min uppsats kom jag ändå in på just hur denna förändring eventuellt påverkat den ”vanliga” svenska kyrkobesökaren. Jag blev också nyfiken på hur kyrkan själv mottog de många beslut som på bara några år kom att förändra dess tillvaro så markant. Nu är ju inte kyrkan en homogen massa utan där återfinns allt ifrån kyrkvärd till biskop och här fick jag inspiration till nya infallsvinklat och frågor att använda/bearbeta i denna uppsats. Jag ville bland annat se om det uppstod konflikter eller missämja mellan de olika parterna i den kyrkliga hierarkin i samband med besluten.

Den tredje frågan som i mångt och mycket hör ihop med de ovanstående var att pröva och undersöka, om den bild av en smärtfri naturlig beslutprocess mellan staten och kyrkan men även inom kyrkan självt som jag hade haft, stämde. Mitt antagande kom mycket snart att ställas på kant.

2. Frågeställning och syfte

Målet med denna uppsats är att försöka bidra till att ge en bild över de frågor och debatter som uppstod eller återväcktes i samband med beslutet kring kyrka och stat 1995. Jag söker att lägga en grund för framtida forskning kring området vilken idag är ytterst sparsam. Detta arbete är dock inte en komplett överblick över den långa processen och de debatter som ledde fram till beslutet om kyrka-stat separationen och den följande kyrkoordningens införande år 2000. Arbetet kan snarare ses som ett medvetet urval av några av huvudfrågorna som diskuterades flitigt i kyrkopressen och på kyrkomötena mellan perioden 1995-2000. Denna uppsats försöker inte heller till att ge en komplett redovisning till varje frågas ursprung om denna vid någon tidpunkt har diskuterats tidigare i historien. Frågeställningen lyder som följer:

Vilka frågor diskuterades flitigast i kyrkopressen inför separationen mellan kyrkan och staten år 2000?

Om några konflikter uppstod vad handlade dessa om och vilka parter stod mot varandra?

Var separationen år 2000 så smärtfri som jag ursprungligen har trott?

3. Disposition

Uppsatsen är indelad i tre huvuddelar, bakgrund, undersökning och analys.

I bakgrundsdelen ger jag en överblick över den Svenska kyrkohistorien och de processer som tillslut ledde fram till beslutet om kyrkan och statens separation. Undersökningsdelen är indelad i underrubriker där den första, *Kyrkan och Staten - en tusenårig historia*, berör perioden mellan 1000-talet och 1800-talet. Trots att tidspannet rör sig om

I undersökningsdelen redogör jag för de av mig utvalda frågor och debatter som diskuterades i kyrkopressen och på kyrkomötena inför och/eller strax efter kyrkan och statens slutgiltiga separation år 2000. Varje fråga eller ämne har en egen underrubrik för att skapa en bättre översikt.

I resultatdelen redogör jag mitt resultat utifrån min frågeställning och söker även att dra slutsatser kring vad min undersökning har visat.

I diskussionsdelen syftar jag till att med bland annat hjälp av min undersökning diskutera Svenska kyrkans situation idag och min syn på dess framtid.

Slutligen har jag en sammanfattningsdel där jag kortfattat redogör för uppsatsens innehåll och resultat.

4. Material, Metod och avgränsning

Mitt källmaterial består av tre kyrkliga tidskrifter, *Svenska kyrkans tidning, Svensk kyrkotidning* samt *Svensk pastoraltidskrift*. *Svenska kyrkans tidning* (efter 2002 *Kyrkans tidning*) utkommer varje vecka under året och kan närmast likna en dagstidning i utformandet. Varje nummer består utav en ledarsida, en debattsida samt diverse artiklar som mest berör kyrkans arbete och händelser inom organisationen.

Svensk kyrkotidning är på liknande sätt utformad som *Svenska kyrkans tidning* men med en tydligare inriktning på teologiska frågor, predikoförberedelser etc. Den räknas som prästernas egen tidning till skillnad mot *Svenska kyrkans tidning* som riktar sig mot alla kyrkliga medlemmar.

Svensk pastoraltidskrift utkommer främst till olika kyrkligt anställda som präster och har en enligt dem själva en traditionalistisk kyrkosyn. Likt de andra två tidskrifterna så har varje nummer en ledarsida, debattsida samt diverse artiklar.

Vidare har jag använt mig av kyrkans hemsidor för de kyrkomöten och beslut jag har följt upp. Via kyrkans hemsida hittar man bland annat kyrkomötesprotokoll, motioner och beaktningar.

Min metod har gått ut på att jag har gått igenom samtliga nummer av tidskrifterna mellan 1995 - 2000 och självständigt valt de frågor och debattämnen som återkommit under en längre tid och/eller fick utrymme i samtliga av tidskrifterna samt som jag fann relevant för min frågeställning.

När det gäller avgränsningen i min undersökning, har jag medvetet avstått från att ta upp frågor med en mer teologisk innebörd. Ett exempel är debatten om den nya bibeln *Bibel 2000* som pågick under en lång tid fram till dess utkomst i slutet av år 2000. Jag har istället valt att fokusera min undersökning på de mer organisatoriska/ekonomiska frågorna inom kyrkan då dessa inte bara är mer överskådliga att studera och sätta sig in i, utan också för att de är mer relevanta för min frågeställning. Jag vill poängtera att praktiskt taget alla frågor som berör kyrkan har en teologisk tolkningssida. Jag väljer dock att till stor del avhålla mig från att diskutera den aspekten av frågan förutom i kortare referat då debattören påpekar något sådant som argument. Mitt syfte är att belysa den debatt som pågick kring frågorna i tidigare nämnda tidningar under den specifika tidpunkten. Jag har försökt att återge detta material så tydligt

som möjligt. Min intention har aldrig varit att återgå till frågornas grunder som i vissa fall, tillexempel den som gäller biskoparnas makt och ställning sträcker sig tillbaka hundratals om inte tusentals år. Detsamma gäller om frågorna har diskuterats i andra medier än de kyrkotidningar som utgör huvudmaterialet för denna uppsats. Jag visserligen gjort vissa undantag men generellt har jag inte, främst av tid och platsbegränsning, kunnat följa frågorna med ett bredare medieperspektiv.

Jag ber läsare och opponent att ha överseende med dessa avgränsningar.

Avgränsningen i tidsperspektivet (1995-2000) har medvetet gjorts därför att det i mitt tycke ger en bra och i materiellt omfång överskådlig bild från beslutets fattande till dess genomförande och första år i verkan. Läsaren bör vara medveten om att flera av frågorna som berörs i denna uppsats fortsatte att diskuteras efter perioden för avgränsningen, jag har därför gjort vissa undantag och försökt att följa upp diskussionen även efter avgränsat datum men detta har dock inte alltid varit möjligt.

5. Tidigare forskning och källkritik

Den moderna svensk kyrkohistorien efter 1995 är något av ett svart hål när det gäller forskning.

I samband med tiden för det ursprungliga separationsbeslutet som bestämdes vid kyrkomötet 1995 utkom det en antologi, *Svenska kyrkan i förnyad gestalt: 1995 års beslut om kyrka och stat*, med artiklar av flera framstående religionsforskare.[1] Artiklarna i antologin berör dels bakgrunden till beslutet men också vad det egentligen innebar rent konkret för kyrkans organisation. Vidare så har det utkommit en kandidatuppsats med titeln: *Trossamfundens makt i Sverige: En uppsats om stat-kyrka reformen och dess inverkan på trossamfundens maktposition* av Erik Lejdemyr vid Södertörns Högskola. Som titeln antyder studerar han hur trossamfundens relation och maktställning till staten har förändrats till följd av främst separationen mellan stat och kyrka år 2000. Jag har i övrigt inte funnit någon vetenskaplig forskning som berör området vid tiden för min undersökning.

Till bakgrundsdelen, som främst berör relationen mellan den svenska kyrkan och staten från medeltid till beslutet 1995, har jag använt mig av bland annat Professor Dick Harrisons gedigna verk om 1200 talets Sverige, *Jarlens sekel: en berättelse om 1200-talets Sverige* som ger en mycket fyllig bild över den tidiga medeltidens Svenska samhälle. Övrig litteratur inom rubriken innefattar Professor Harald Gustafssons övergripande studie *Nordens historia: en europeisk region under 1200 år*, Sören Ekströms *Svenska kyrkan: historia, identitet, verksamhet och organisation* och *Makten över kyrkan: om Svenska kyrkan, folket och staten*, som i mitt tycke bör betraktas som standardverk för den sena svenska kyrkohistorien och organisationen. För en studie av statens utnyttjande av kyrkan som politisk propagandamedel under reformationen och stormaktstiden rekommenderas antologin *Gud, konung och undersåtar: politisk predikan i Sverige under tidigmodern tid* vilken jag också har använt till delar av bakgrundstexten.

Jag har försökt att granska min forskning/litteratur kritiskt, särkilt när det gäller sådant som är skrivet av personer som innehar betydande poster inom kyrkosamfundet, i denna uppsats främst Sören Ekström, som suttit med i ett flertal kyrkliga utskott och varit chefredaktör för Svenska kyrkans tidning och även varit generalsekreteraren i Svenska kyrkan. Jag har dock funnit att hans texter håller en hög vetenskaplig och saklig nivå och därmed är lämpliga att

[1] Edqvist, Gunnar (red.), *Svenska kyrkan i förnyad gestalt: 1995 års beslut om kyrka och stat* (1996)

användas. När det gäller själva källmaterialet så har jag försökt att hålla ett neutralt, överblickande perspektiv mot de åtskilliga artiklar och debattinlägg som jag har studerat och bearbetat.

6. Bakgrund

6.1 Kyrkan och Staten - en tusenårig historia

I och med kristnandet av Sverige på 1000-talet framträdde, mycket i samband med händelsen, också grunden till vad som kom att utvecklas till nationalstaten Sverige.[2]

De första århundradena i det kristna Sverige, sågs en kyrka som, om än inte formellt, nästan helt lydde under konungen och inte påven i Rom. De högre kyrkliga posterna som tillexempel biskop, innehades i mångt och mycket av frälsemän och i och med detta, blev kyrkan allt mer ett världsligt maktmedel för konung och frälsemän att utnyttja än en självständig av påven kontrollerad organisation.[3] Detta faktum, som i mycket men inte helt, kan skyllas på Sveriges geografiska och kulturella avlägsenhet i Europas norra hörn, väckte småningom en ökad ilska hos påven. År 1248 anlände den påvliga legaten Vilhelm av Sabina till Sverige för att göra upp fasta förhållanden mellan stat och kyrka. I ett möte i Skänninge dikterades en överenskommelse mellan Sveriges då styrande män med Birger Jarl i spetsen och den påvliga makten, vilket innebar en rad stadgar för kyrkans rätt och ställning.

Bland de överenskomna punkterna finner vi bland annat en tydlig markering till att separera konungen/statsmakten och kyrkan en gång för alla. Alla högre kyrkliga poster skulle godkännas av påven och prästerna skulle dessutom leva i celibat. Man sökte från påvligt håll att motverka de släktstrukturer av kyrkohierarkin och istället placera mer *gudfruktiga* och teologiskt lärda män vid ämbetena.[4]

Men även om överenskommelsen i Skänninge ses som en viktig punkt i att separera relationen mellan kyrka och stat, fortsatte många av de problem som funnits innan mötet. I efterdyningarna av Skänninge hade man även beslutat att kyrkan skulle vara skattefri

[2] Jag väljer att utgå från år 1008 som tidpunkten för Sveriges kristnande då den första svenska konungen, Olov Skötkonung ska ha låtit döpa sig detta år.
[3] Gustafsson Harald, *Nordens historia - En europeisk region under 1200 år* (1997) s. 50
[4] Harrison Dick, *Jarlens sekel. En berättelse om 1200 talets Sverige* (2003) s. 419

samtidigt som den hade rätt att själv ta upp en viss skatt, det såkallade tiondet.[5] Detta, tillsammans med att kyrkan fick eller köpte stora mängder mark, gjorde att kyrkans världsliga makt och inflytande också ökade kraftigt. Allt fler biskopar gav sig under 1300-1400 talet in som mäktiga aktörer i det politiska spelet.[6] För att nämna ett par exempel: Ärkebiskop Gustav Trolle som deltog aktivt för att sätta den danska konungen Kristian II på svenska tronen eller Ärkebiskop Jöns Bengtsson (Oxenstierna) som ledde motståndet mot Karl Knutsson Bonde och under en kort period (1465-1467) styrde landet. Detta faktum är viktigt att ha i åtanke när vi kommer till nästa stora punkt i Kyrka-Stat relationen nämligen reformationen.

När Gustav Eriksson (Vasa) besteg tronen 1523 så började en period av centralisering och utbyggnad av statsmakten mycket på bekostnad av den rika kyrkan. Gustav såg tidigt möjligheten att beslagta all den enorma rikedom i land, guld och makt som kyrkan under medeltiden anskaffat sig. Han vände sig till den nya Lutherska läran och antog den småningom som statsreligion medan katolsk. Denna förändring innebar att kyrkan nu helt underställdes kungen och staten och med det också alla egendomar.

Med den turbulenta perioden av maktgiriga och politiskt inflytelserika biskopar i åminne sökte Gustav också en gång för alla att undergräva ämbetets ställning jämtemot den konungliga makten. Han avskaffade också mycket av kyrkans rätt att själv utöva rättsliga åtaganden.

Den nya Svenska statsmakten krävde också ökade resurser och ökat kapital, där var självklart kyrkan en lockande *ko att mjölka.* Under Gustavs kyrkoreduktioner drogs över 6300 kyrkohemman in till staten, samtidig länsades hundratals kyrkor på sina rikedomar, främst guld och silver, som smälltes ned och brukades som valutamedel.[7] Staten började också utbilda en ny generation av kompetenta lärda, ofta av börd låga män, som kom att kunna göra karriär inom den nya stats och kyrkoorganisationen, något som under medeltiden i praktiken varit omöjligt. Med detta faktum så erhöll konungen de nya ämbetsmännens lojalitet och stöd medan det gamla frälsets politiska inflytande försvagades.

Kyrkan blev under de kommande århundradena nu en viktig kanal för den statliga makten att nå ut i lokalsamhället. Prästerna var nu statligt underställda ämbetsmän vilket också präglade deras arbete både i och utanför predikstolen. Vid gudstjänsterna så upplästes nya förordningar

[5] *Jarlens sekel. En berättelse om 1200 talets Sverige* s. 381
[6] Ekström Sören, *Svenska Kyrkan - historia, identitet, verksamhet och organisation* (2004) s. 9
[7] *Svenska Kyrkan - historia, identitet, verksamhet och organisation* s. 11

eller medellanden från statsmakten inför de församlade samtidigt som prästerna predikade om konungens av gud fasställda ställning som härskare. Detta blev allt mer tydligt under tiden av envälde som följde Karl XI regenttid och kyrkolagen 1686.[8] Vid Karl XII kröning gjordes följande faktum klart: *konungar äro näst gud the högst på jordene*[9] och i samband med dennes storslagna seger vid Narva 1700 så basunerade prästerna ut budskapet att segern vunnits med *gud hjälp!*[10] något som var praxis hos praktiskt taget varje monarki i dåtidens Europa.

Samtidigt hade prästerna också en viktig administrativ uppgift i det att de hade skyldighet att registrera alla födslar, vigslar och dödsfall i församlingen, detta för att staten lättare kunde utkräva skatter och ta ut krigsfolk.

Kort sagt blev de kyrkliga ämbetena mer och mer en ämbetsmannapost, staten utnyttjade prästernas inflytande och status i församlingarna för att få en tydlig representation i lokalsamhället och därmed också bättre kontrollera dess befolkning. Samtidigt så var den gamla ordning av kyrkan som stor jordägare och självständig maktfaktor bort, stat och kyrka var nu ett. Men i upplysningens och industrialismens svallvågor kom denna ordning att förändras.

6.2 1800-1900-talets reformer - vägen till kyrkomötet 1995

1800 talet kom att utgöra starten för de processer som tillslut ledde fram till separationen mellan staten och kyrkan och därmed utformandet av den kyrkoorganisation vi har idag. I 1809 års regeringsform tog Sverige de första officiella stegen till att bli ett pluralistiskt samhälle där andra religioner skulle accepteras och dess utövare skyddas från förföljelse: [Konungen ska] *ingens samvete tvinga eller tvinga låta, utan skydda var och en vid en fri utövning av sin religion.*[11] men processen för ett religiöst fritt Sverige kom att bli lång.

År 1860 beslutade riksdagen att genomföra *förordningen om främmande trosbekännare* som innebar att befolkningen fick rätt att utträda ur statskyrkan och övergå till andra kristna

[8] Ericsson Per m.fl., *Gud, konung och undersåtar - politisk predikan i Sverige under tidigmodern tid* (2007) s. 30
[9] *Gud, konung och undersåtar - politisk predikan i Sverige under tidigmodern tid* s. 36
[10] *Gud, konung och undersåtar - politisk predikan i Sverige under tidigmodern tid* s. 174
[11] *Svenska Kyrkan - historia, identitet, verksamhet och organisation* s. 14 f

samfund.[12] Denna förordning fick stort genomslag och tusentals personer utträde i takt med att allt fler väckelserörelser gjorde intåg i det religiösa samhället.

Under resten av seklet skedde en rad små, men i det övergripande perspektivet viktiga, beslut som innebar en ökad religiös frihet och därmed ett minskad religiös kontroll från statens sida. Dock så bestod den fasta statskyrkan och alla försök att diskutera dess existens slutade i avslag men under det kommande seklet, 1900-talet, kom denna fråga att få allt mer plats i den politiska och kyrkliga debatten.[13]

Redan år 1908 blossade debatten om kyrka-stat relationen upp i politiken och fortsatte under hela första halvan av seklet, dock utan något resultat ur ett kortsiktigt perspektiv.

År 1958 tillsattes dock en statlig utredning i syfte att undersöka möjligheten till förändrade förhållanden mellan stat och kyrka. Utredningen, som var klar 1968, kom fram till fyra olika vägar att gå, summerade genom bokstäverna A, B, C och D.[14] A alternativet innebar att kyrkan och staten skulle förbli sammanlänkande, dock med ökad självbestämmande makt för kyrkan. De tre andra alternativen innebar samtliga att kyrkan skulle frigöras från staten men med olika rättigheter (tillexempel rätten att ta ut skatt). År 1968 startades en ny beredning ledd av den socialdemokratiska politiken Alva Myrdal som blev klar fyra år senare. Beredningens förslag väckte stor uppmärksamhet i att den föreslog kraftigt ökat självstyre för kyrkan och att församlingarnas rätt att ta ut skatt skulle upphävas. Beredningen som överlämnades till statsminister Olof Palme startade snart en kraftig politisk och kyrklig debatt där framförallt högerpartierna och svenska kyrkans ämbetsmän motsatte sig kraftigt de föreslagna reformerna medan frikyrkorna och enstaka politiker från centerpartiet stödde det.[15]

Regeringen, med Palme i spetsen, avslog tillslut beredningens förslag och något annat beslut skulle inte fattas denna gång. Men likt föregående misslyckade försök till förändring av svenska kyrkan så ledde 1968 års förslag till nya remissförslag. Nya förslag följde under 1970 talet men avslog gång på gång av politikerna och de kyrkliga ämbetsmännen men opinionen började sakteliga att svänga. 1980 talet såg en rad nya reformer som kortfattat ökade kyrkans rätt till inflytande över sin organisation samtidigt behöll dess förhållande till staten.

[12] Edqvist, Gunnar (red.), *Svenska kyrkan i förnyad gestalt: 1995 års beslut om kyrka och stat*, (1996)
[13] *Makten över kyrkan: om Svenska kyrkan, folket och staten* s. 26
[14] *Makten över kyrkan: om Svenska kyrkan, folket och staten* s. 98 f
[15] *Makten över kyrkan: om Svenska kyrkan, folket och staten* s. 111

1990 talets första år såg tendenser till att kyrkan mer och mer släppte ifrån sig sina, sen reformationen och enväldenas tid utsedda uppgifter och förordningar. Tillexempel överfördes arbetet med folkbokföring från kyrka till stat i juli 1991, dessutom antogs år 1992 en ny kyrkolag som kom att ersätta den gamla från år 1686.[16]

I samband med dessa förändringar tillsattes en utredning av regeringen i syfte att ännu en gång bepröva kyrka-stat relationen. Den beredning som följde kom att föreslå att kyrkan helt skulle separeras från staten och få ställning som trossamfund. Efter att regeringen gett sitt stöd till beredningens förslag gick frågan vidare till kyrkomötet där en praktiskt taget enhällig församling röstade för dess genomförande och en ny ordning för den svenska kyrkan.[17]

Det nära 1000 år gamla förhållandet mellan kyrka och stat började närma sig sitt slut.

6.3 Den nya svenska kyrkan - en kort sammanfattning

I samband med godkännandet av den statliga remissen kom Svenska kyrkan att genomgå stora strukturella förändringar. Den separerades nu från staten och fick ny ställnig som självständigt trossamfund. Den gamla kyrkolagen och den offentligrättsliga statusen ersattes med en kyrkoordning utformad av kyrkomötet respektive privaträttslig status. Ett undantag kvarstod dock genom att kyrkans trosform som evangelisk lutherskt samfund befästes i lagen. Kyrkoskatten kom att ersättas med en kyrkoavgift, en medlemsavgift dock uppbringad med hjälp av staten.[18]

[16] *Makten över kyrkan: om Svenska kyrkan, folket och staten* s. 174
[17] *Svenska kyrkan i förnyad gestalt: 1995 års beslut om kyrka och stat* s. 10
[18] http://www.svenskakyrkan.se/svk/kyrkstat/faq_a.htm#P8_423 (Hämtad 26/5 - 09)

7. Undersökning

7.1 Debatten kring den kyrkorättsliga statusen

Inför beslutet 1995 pågick det en stundtals häftig debatt kring hur den framtida staten, på olika punkter skulle förhålla sig till kyrkan och vise versa.

En av huvudfrågorna berörde kyrkans unika rättsliga ställning i lagen, främst genom den såkallade kyrkolagen. Kyrkolagen innebar att Svenska kyrkan fick ett eget offentligrättsligt skydd med förordningar och speciella lagar inom det allmänna rättsväsendet.

I samband med att beslutet att separera staten och kyrkan, kom den gamla kyrkolagen att ersättas med en kyrkoordning själv utformad och godkänd av den kyrkliga organisationen. Undantaget var en fortsatt lagstiftning som befäste trosramarna för det nya samfundet och som utrycktes i den statliga utredningen:

Vi anser dock att staten - särskilt vid övergången till en ny relation till Svenska kyrkan - av historiska skäl och med hänsyn till Svenska kyrkans faktiska omfattning bland medborgarna skall medverka till att den behåller både sin nuvarande identitet som evangelisk-luthersk kyrka med episkopal struktur och sin karaktär som öppen folkkyrka[19]

Men den nya kyrkoordningen kom att motta kraftig kritik både inom de inhemska leden och från utomstående. I ett uttalande av personer ur Svea Hovrätt i Svenska kyrkans tidning riktar man en stark oro över och kritik mot förslaget. Den främsta oron var att kyrkan, genom dess nya rätt till att själva stifta förordningar och vidtaga åtgärder mot de medlemmar som bryter dessa:

Som lagförslaget är utformat föreligger inget hinder för kyrkomötet att fatta beslut i konkreta ärenden som handläggs ute i församlingar och kyrkliga samfälligheter. Genom att kyrkomötet tilldelas en i stort sett obegränsad rätt att besluta i kyrkliga frågor kan församlingarnas självständighet avsevärt begränsas.[20]

Dessa farhågor visade sig vara befogade, konflikterna år 2000 visar på detta. Svea hovrätt var inte ensam om att kritisera kyrkans nya rätt att utforma sin lagar. I en lång debattartikel går diskrimineringsombudsmannen mot etisk diskriminering, Margareta Wadstein, till angrepp

[19] Svensk kyrkotidning nr. 13-14 1996
[20] Svenska kyrkans tidning nr. 3 1995

mot den nya kyrkoordningens stadgar som kräver att alla anställda inom Svenska kyrkan också måste tillhöra den. Enligt Wadstein strider denna paragraf mot både svensk lag och internationella konventioner bland annat de av ILO[21] utfästa konventionerna om diskriminering.[22]

Kritiken fortsatte, i en artikel publicerad i Svensk kyrkotidning redovisar journalisten Barbro Matzols för vad övergången från offentligrättslig skyddad organisation till privaträttslig kom att innebära för det rättsliga skyddet.[23] Inom offentligrättsliga organisationer så har den anställde rätt att uttala sig kritiskt om sin arbetsgivare i tillexempel media och samtidigt skyddas från att arbetsgivaren tar del av dennes identitet och *straffar* denne genom exempelvis avskedning. I samband med övergången till privaträttslig status så förloras detta skydd och kyrkan själv får. Matzols poäng är att kyrkan riskerar att utvecklas till en organisation utan ett stimulerande diskussionsklimat kring den egna organisationen samt att prästerna bli utlämnade till kyrkans egen rättskipning.

I kyrkotidningarna under år 2000, alltså den första perioden efter den nya kyrkoordningens genomförande, berör många debattinlägg och artiklar missnöjet kring den nya ordningen. Detta missnöje ledde i vissa fall till direkt konflikt, främst mellan de lokala församlingarna och kyrkans styrande organ från pastoratnivå och uppåt. I Härnösands domkyrkoförsamling utbröt en konflikt när man valt en egen vald person ny kyrkoherde istället för den av stiftstyrelsen utsedda kandidaten.[24] Direkt uppstod en konflikt som kom att utlösa en debatt kring både församlingarnas rätt till självbestämmande men också de styrande organens möjligheter till sanktioner och *straff* mot församlingar, som i detta fall brytigt mot kyrkoordningen.

Den 19 april går kyrkopolitikern Urban Gibson (Folkpartiet) ut med en motion inför det kommande kyrkomötet där han förespråkar tydligare regler och effektivare medel för att bestraffa församlingar som bryter mot den gällande kyrkoordningen. Han ville se att *bestraffningar* som att församlingar utesluts, präster stängs av etc. brukas oftare och hårdare mot dem som bryter mot kyrkoordningen.[25] Gibsons motion löd som följer:

[21] International Labour Organization, FN:s fackorgan för sysselsättnings- och arbetslivsfrågor.
[22] Svenska kyrkans tidning nr. 18 1999
[23] Svenska kyrkans tidning nr. 24 2000
[24] Svenska kyrkans tidning nr. 15 2000
[25] Svenska kyrkans tidning nr. 16 2000

För gemenskapens och enhetens skull har i kyrkoordningen införts en särskild ordnad tillsyn över församlingarna. Det finns all anledning att ha förhoppning om att brott mot kyrkoordningen blir sällsynta. Den formella frågan av vad som händer om en församling i ett enskilt ärende bryter mot gemensam beslutad ordning och vidhåller sitt ursprungliga beslut, även om beslutet har överklagats och av Svenska kyrkans överklagandenämnd återförts för förnyad handläggning i församlingen, finns inte belyst i kyrkoordningen. För att underlätta en sådan situation, där en lång utredningstid i det beskrivna läget av ett ärende skulle kunna leda till en icke önskvärd utveckling av Kyrkomötets rättskapacitet, behöver frågan utredas.[26]

Behandlingen från kyrkomötet sida var något annorlunda. Någon debatt blev det inte utan frågan avgjordes genom direkt beslut efter att ärkebiskop KG Hammar och mötets ordförande uttalat sig stödja den linje av återhållsamhet och försiktighet som förespråkats i utskottets betänkande[27] att: *vilja till samverkan och samförståndslösningar är av grundläggande betydelse vid tillämpningen av kyrkoordningen.*[28]

Konflikten i Härnösand fortsatte även efter kyrkomötet och slutade med att den av stiftstyrelsen utvalda kandidaten erhöll skadestånd men inte fick tillträda tjänsten.[29]

Sammanfattningsvis så kan det konstateras att det fanns ett stort missnöje och ifrågasättande av den nya kyrkoordningen och övergången till det privaträttsliga lagskyddet. Under rubriken *Prästerna - den bortglömda gruppen?* (se nedan) återkommer jag till detta missnöje och söker besvara varför den nya kyrkoordningen inte efterföljdes av en del av de lokala församlingarna.

[26] http://www.svenskakyrkan.se/km-2000/motioner/KMot-49.htm#TopOfPage (hämtad 21/5 - 09)
[27] Betänkande är kyrkoutskottets, utsedda ledamöter vars uppgift var att pröva och diskutera de olika motionerna inom åtta olika utskott, åsikt om det angivna förslaget. För en övergriplig bild av kyrkomötets organisation se *Svenska Kyrkan - historia, identitet, verksamhet och organisation* s. 74 ff.
[28] Svensk Pastoraltidskrift nr. 47, 2000
[29] http://www2.unt.se/avd/1,1786,MC=1-AV_ID=456186,00.html (hämtad 21/5 - 09)

7.2 Rätten till beskattning - kyrkoskatt eller kyrkoavgift?

I det stora reformförslaget 1995 ingick det förslag som kom att innebära slutet för kyrkans rätt att ta upp skatt hos sina medlemmar. Istället ersattes skatten med en kyrkoavgift som betalas av endast de som förblir medlemmar i samfundet. Det kom att visa sig att just denna fråga var ett av de största hindren som måste överstigas.

1990- talet var en tid av finansiell kris, arbetslösheten ökade medan valutan försvagades och den svenska staten genomförde en rad olika sparåtgärder bland sina underställda myndigheter och organisationer, kyrkan var inget undantag. Ett exempel av många är de sparförslag på över 200 millioner för den kyrkliga organisationen som kom 1995.[30] I samband med den ekonomiska krisen fick också den framtida, från staten separerade, kyrkans ekonomiska fortlevnad stor plats i debatten. För flera grupper som annars stödde separationen var just frågan om kyrkoskattens framtid det enda större hindret. Bland dessa grupper finner vi bland annat svenska pastoratförbundet.

Svenska Pastoralförbundet uttalar sig för en begränsad separation från staten där kyrkoskatten ska behållas. Förbundet var rädd att kyrkans medlemsantal och därmed intäkterna, skulle minska kraftigt med en kyrkoavgift, något som skulle innebära ett svårt slag för de kyrkligt anställda och organisationen i helhet.

Denna syn stöds i flera av de motioner som fördes fram vid kyrkomötet våren 1995. I motion 1995:57 skriven av bland annat av den då inom pastoralförbundet anställda ledamoten Lisen Ridne, föreslås att församlingarna ska få behålla sin status som *kommuner* men samtidigt ha frihet från statligt inflytande: En av Pastoratsförbundets genomförd enkät, visade att stödet för ett bibehållande av kyrkoskatten bland stiften och församlingarna var högt.

Inom samtliga stift har svaren från pastoraten visat på ett önskat bibehållande nått över 50 %. Lägsta procenttalet, 51 %, hos Stockholms stift och upp till det högsta, 96 %, från Västerås stift. Trots detta finns det starka önskemål om förändring/utveckling i relationerna mellan Svenska kyrkan och staten. Förändring behöver i sig inte innebära att ställning som

[30] Svenska kyrkans tidning nr. 13 1995

kyrkliga kommuner upphör eller att man mister beskattningsrätten. Väsentligt är att statens styrning över Svenska kyrkans inre angelägenheter minskar.[31]

På motsatt sida fanns Kyrkans Centralstyrelsen som besvarar pastoratförbundets inlägg med: *Behovet av att Svenska kyrkan tydligt framträder som ett självständigt trossamfund ökar i ett pluralistiskt med en religiös neutral stat.*

Centralstyrelsens ordförande Gunnar Weman, förklarar dess syn på kyrkans framtida ekonomi och suveräna ställning: *Vi förutsätter att med en kyrkoavgift kan staten inte göra de indragningar och besparingar som drabbat kyrkan de senaste åren*[32] En annan enkät, publicerad i Svenska kyrkans tidning, visar att 52 % av de tillfrågade ville ha kvar kyrkoskatten. Centralstyrelsen ifrågasätter dock undersökningen värde, de anser att frågorna har varit ledande eller otydliga.[33] Det var länge oklart om hur den slutgiltiga inkomstformen för kyrkan skulle se ut även efter beslutet 1995 och det väckte frågor och även viss oro över dels hur stor den nya avgiften skulle bli i proposition till den gamla samt hur den uppbörden skulle gå till.

I en ledare i Svensk kyrkotidning[34] påtalar chefredaktör Ragnar Norrman risken för att den nya kyrkoavgiften skulle bli högre än den tidigare kyrkoskatten och vilka konsekvenser den nya redovisningsformen för den kyrkoavgift du betalar på skattebeskedet skulle få. Norrman påpekar att detta särskilt gäller de hundratusentals personer som är medlemmar i nationalkyrkan endast av tradition, även de frikyrkliga som har innehaft två medlemskap drabbas:

Ännu en hypotetisk fråga är vad en passiv kyrkomedlem kommer att göra som får se att församlings- eller kyrkoavgiften uppgått till omkring 2000 kronor per person och förstår att denna avgift skall betalas varje år … jag undrar hur det kommer att bli med denna avgift, åtminstone kommer människor att fråga sig vad de får för denna summa.[35]

[31] http://www.svenskakyrkan.se/km_om_95/kmot057.htm (hämtad 23/5 - 09)
[32] Svenska kyrkans tidning nr. 2 1995
[33] Svenska kyrkans tidning nr. 15 1995
[34] Svensk kyrkotidning nr. 45 1998
[35] Kyrkoskatten eller församlingskatten redovisades inte separat i det slutgiltiga skattebeskedet tillskillnad från vad nu skulle bli fallet. Traditionellt låg kyrkoskatten på cirka 1 % av din intjänade lön vilket antagligen låg som grund för Ragnar Norrmans exempel. En uträkning kan ses på http://wwwc.aftonbladet.se/ekonomi/9910/09/fond2.html (hämtad 21/5 - 09)

Farhågorna kring den nya avgiften gick så långt att Svenska Missionsförbundet, ett frireligiöst samfund, skickade ut uppmaningar till alla sina medlemmar att överväga att utgå ur kyrkan när de nya reformerna trätt i kraft av rädsla för att de skulle välja att övergå till ett trossamfund.[36]

Men vad blev då det slutgiltiga beslutet i frågan?

Regeringens utredning över hur den nya kyrkoavgiften skulle verka kom under 1998 och innebar att kyrkan skulle få kostnadsfri statlig hjälp med att driva in avgiften:

Var och en som tillhör Svenska kyrkan är enligt lag skyldig att betala kyrkoavgift och staten skall utan kostnad och utan tidsbegränsning svara för uppbörden av kyrkoavgiften[37]

Debatten verkar till synes ha avtagit efter detta beslut.

7.3 Biskoparnas ställning i den nya kyrkoordningen - tid för förändring?

Biskoparnas ställning inom Svenska kyrkan är knappast en modern fråga utan har under perioder präglat kyrkodebatten ända sedan reformationen. I samband med den nya kyrkoordningens genomförande kom denna debatt att få nytt liv. En rad röster både inom och utanför svenska kyrkan, kritiserade den enligt dem kraftigt minskade maktbefogenheter för biskoparna som skulle följa den nya kyrkoordningen.

I den nya kyrkoordningen skulle biskoparna (som nämnts ovan) fråntas befogenheten att agera arbetsgivare för prästerna och enligt kritikerna var detta den sista egentliga maktbefogenheten biskoparna hade kvar jämte dess ställning inom kyrkans läronämnd inför kyrkoordningen år 2000.[38] Under rubriken *Eliminerade biskopar* redogör en okänd kritiker för denna syn och riktar hård kritik mot biskoparnas försämrade maktställning efter kyrkoordningens genomförande inklusive Läronämndens egentliga inflytande.[39] Enligt skribenten så har ärkebiskopen uttalat att läronämndens makt och inflytande har ökat i och med den nya förordningen och att kyrkomötet aldrig historiskt har gått emot deras förslag.[40] Skribenten håller med om att läronämnden har fått en del ny makt, jag anser bland annat

[36] Svenska kyrkans tidning nr. 42 1998
[37] *Svenska Kyrkan - historia, identitet, verksamhet och organisation* s. 33
[38] Läronämnden består av 14 biskopar och 8 av kyrkomötet valda ledamöter. Nämndens uppgift är att diskutera och yttra sig kyrkliga lärofrågor som sedan läggs fram för kyrkomötet. källa: Zaremba, Maciej, *Kyrkan & friheten (2000)* s 61
[39] Svensk Pastoraltidskrift nr. 10 2000
[40] Skribenten hänvisar till en tv-intervju gjord i programmet *Storforum* och som sändes i SVT 1 den 27 februari 2000

därför att ärkebiskopens uttalande i denna fråga är felaktigt och kanske till och med naivt. kanske främst när det gäller läronämndens påstådda ställning som slutgiltig instans för frågor genom att kyrkomötet aldrig har ändrat eller röstat ner deras förslag i frågor:

För det andra hävdade KG Hammar med viss emfas att kyrkomötet aldrig gått emot läronämnden. I detta har han fel. Vid tre tillfällen har nämligen kyrkomötet tydligt fattat annat beslut än vad läronämnden föreslagit. [1985] [1987] [1994]

Ytterligare bränsle till debatten gav den artikelserie som publicerades i dagens nyheter vintern 1999 skriven av den polskfödda, katolske, journalisten Maciej Zaremba. Zaremba kritiserade kraftigt den enligt honom unikt låga ställning som Svenska Biskopar skulle komma få i den nya kyrkoordningen i jämförelse med andra kristna trossamfund runt om i världen[41]:

Den nya Svenska kyrkan blir ett unikt bidrag till religionshistorien: världens första fria samfund där biskopar saknar rösträtt i trosfrågor och där kristendomens mening framställs av politiska partier. Somliga menar att demokratin därigenom har fått sitt slutgiltiga genombrott. Andra talar om en religiös katastrof.

Men det fanns även personer som ansåg att biskoparnas inflytande skulle minska ännu mera, ja att till och med att ämbetet skulle ha den tidsbegränsning. Zaremba erhöll visst stöd i kyrkopressen. I en debattartikel i Svenska kyrkans tidning förespråkar Anders Björnberg (kyrkoherde i Katarina församling, Stockholms stift) en tillsyn över kyrkans *demokratiska modell* var stadgar säger att biskoparna får vara närvarande vid kyrkomötena men ha någon rösträtt:

Zaremba kritiserar ideologiskt det faktum att biskoparna i den nya kyrkoordningen är konstant avblåsta för offside i de ordinarie rikskyrkliga demokratiska spelet. De får där agera från åskådarplats och lagledarbänk, vilket dock inte är alldeles betydelselöst. Dock torde det vara få lagledare av idag som accepterar att inte få ha inflytande över hur matcherna ska spelas och vilka som ska agera - särkilt om ledarna, i kyrkan biskopar och präster, ofta får bära hundhuvudet när det går snett. Ja, Zaremba har flera tänkvärda poänger i sina reflektioner![42]

[41] *Kyrkan & friheten* s.11
[42] Svenska kyrkans tidning nr. 9 2000

Vidare vill Björnberg se en ändrad struktur i det att kyrkopolitikerna vars inflytande i samfundet under åren allt mer har ökat, bör ersättas med en ny ordning i takt med att kyrkan blir ett självständigt samfund. Detta innebär också att riksdagspartierna inte längre kommer att utse kyrkovalskandidater, men den frågan hör till en annan diskussion.

Alla ville dock inte se en ökad makt bland biskoparna, det fanns motståndare som tvärt om vill se att biskoparnas ställning och hela den kyrkliga hierarkin skulle suddas ut. Sven Hillert (komminister i Arboga) lade fram dessa förslag i en debattartikel i Svenska kyrkans tidning nr. 25/26 2000. Kortfattat belyser han det faktum att kyrkan från början var en hierarkilös organisation där lärjungarna och Jesus levde tillsammans utan en fast relation som ledare och tjänare. Dagens kyrka har enlig Hillert utvecklats till en pyramidstruktur där de fåtaliga biskoparna, om än på senare tid fått sin formella makt minskad, ändå agerar som kyrkans överhuvuden. Han utrycker också sin oro över biskoparnas arbetssituation och exponering i media: *ingen kan begära att en människa ska orka vara både ständigt upphöjd och ständigt ifrågasatt.*

Vidare så ger Hillert som förslag att biskopsämbetet ska bli tidsbegränsat till sju år och att detta påtagligt skulle minska den hierarkiska strukturen:

Allt skulle förstås inte förändras av att biskopstjänsten tidbegränsades. Men biskoparna kunde vara män och kvinnor i olika skeden av livet och det skulle finnas ett antal biskopar i annan tjänst i ett stift. Därmed skulle hierarkin luckras upp en aning. Bilden av kyrkan som pyramid skulle inte helt och hållet dominera.

Under kyrkomötet år 1999 genomfördes en omröstning som gällde huruvida biskoparna skulle få rösträtt vid kyrkomötet eller inte. Förslaget röstades dock ner med 107 för respektive 102 mot. Flera av biskoparna bland annat Christian Odenberg och Carolin Krook dolde inte sin besvikelse över det negativa utfallet:

Kanske blev Christina Odenberg och jag valda till biskopar just för att vi var bra på att slänga käft i kyrkomötet. Idag får vi sitta tysta. Hur ska vi kunna vara bra biskopar utan att rösta?

Även ärkebiskopen var missnöjd: *Det är principiellt felaktigt att vi inte har rösträtt. Vi blir osäkra i våra roller.*[43]

7.4 Prästerna - den bortglömda gruppen?

Under tiden före och efter den nya kyrkoordningens genomförande kommer det anklagelser som bland annat säger att en majoritet av de lokala församlingsprästerna har varit mot förslaget om en fullständig separation från staten och den nya kyrkoordning som följde beslutet av kyrkomötet att godkänna denna. Ledamöterna vid kyrkomötet anklagas för att ha praktiskt taget ignorerat eller körde över deras åsikter. Det är dock viktigt att vissa ledamöter vid kyrkomötet framförde kritik mot det genomröstade förslagen om separation och ny kyrkoordning. I en oundertecknad insändare i Svensk pastoraltidskrift nr. 37 1995 ställs frågan om det nya besluten i själva verket var bestämt av regeringen på förhand. Skribenten vill påminna om att beslutet om separation från staten i realiteten aldrig haft på kyrkomötets att göra, frågan skickades endast på remiss, det vill säga på prov och detta faktum har inte kommit fram i debatten i huvud taget. Argumentet understöder skribenten med ett uttalande gjort av dåvarande kyrkominister Marita Ulvskog vid kyrkolagsutskottets hearing den 18 augusti:

Vad händer om kyrkomötet säger nej? Återigen: är man en statskyrka, så överlämnar man också makten till staten. Det finns alltså en möjlighet, om kyrkomötet skulle säga nej, för riksdagen att säga >> Jamen, vi har andra och bredare hänsyn att ta och det har aldrig funnit en så bastant majoritet för en förändring av relationen mellan kyrkan och staten i Sveriges riksdag som det finns idag.>>

Det är i denna fråga, kring missnöjet mot separationen och den nya kyrkoordningen, som vi finner förklaringen till de ovan nämnda konflikterna inom församlingarna i bland annat Härnösand. Hans Marklund (präst i Skellefteå) skriver i sitt debattinlägg *Kyrkoordningen i kris* om det stora missnöjet bland hans prästkollegor och varför så många konflikter och element av *olydnad* har uppstått efter kyrkoordningen genomförande vid millennieskiftet och bland annat väckt krav på hårdare regler och sanktioner (se s. 14).[44] Enligt Marklund ligger prästernas motvilja mot den nya kyrkoordningen, bakom konflikten i Härnösand. Marklund hänvisar till nyligen genomförda enkätundersökningar som visar att över 90 % av de

[43] Svenska kyrkans tidning nr. 24/25 1999
[44] Svenska kyrkans tidning nr. 20 2000

tillfrågade prästerna ansåg sig missnöjda med kyrkoordningen. Vi kan också finna bevis för ett allmänt missnöje med den nya kyrkoordningen genom att studera de motioner som sändes till kyrkomötet i maj 2000. Där var över 23 av de sammanlagt 70 motionerna, alltså en tredjedel, förslag på ändringar i den då endast tre månader gamla kyrkoordningen.[45]

Marklunds inlägg innehåller också en rejäl portion självkritik då prästerna enligt honom i grund och botten motsätter sig ett genom lag befäst demokratisk beslut. Han berör också frågan om den mer jämlika status som har kommit att prägla kyrkan och frågar sig om detta inte kan vara den egentliga grunden till prästernas nya motståndsvilja, har den nya kyrkan hamnat i en identitetskris?

En annan fråga som väckte stort missnöje bland prästerna, var deras nya planerade anställningsvillkor. Förändringen som skulle komma med den nya kyrkoordningen, innebar att prästernas arbetsgivare skulle förflyttas till lokal nivå. Tidigare låg anställnings och rekryteringsbefogenheterna för prästerna på stiftnivå men med den nya ordningen skulle det förskjutas till församlingsnivå. Men varför vållade detta ett sådant stort motstånd bland prästerskapet?

I en debattartikel i Svenska kyrkans tidning nr. 11-13 1999 replikerar Bernt Waltmark (förbundsordförande i Kyrkans akademikerförbund) och den ovan nämnda prästen Hans Marklund på ett uttalande gjort av Ärkebiskopen KG Hammar kring där han försöker förklara den nya kyrkoordningens inverkan på prästernas anställningsförhållanden[46]:

Under det senaste året har diskussionen om prästernas anställningsformer tonat fram som en fråga där ett tryggt och säkert system ska överges till förmån för något osäkert och äventyrligt. Ja det har till och med hävdats att kyrkans identitet skulle förändras genom de förslag som nu läggs fram … Inget kyrkoråd får avskeda, säga upp eller besluta om disciplinåtgärder mot en präst eller diakon förrän domkapitlet prövat att det inte handlar om sådant som ligger inom det område där biskop och domkapitel har insyn.

KG Hammar menar vidare att prästerna inte har förstått helbilden av den nya kyrkoordningen. Samtidigt kan kyrkan enligt honom juridiskt inte bevara den gamla arbetsgivarefunktionen på stiftnivå och samtidigt behålla sin episkopala karaktär:

[45] Svenska kyrkans tidning nr. 12 2000
[46] Svenska kyrkans tidning nr. 10 1999

Men hade man inte kunnat anställa dem i stiftet i alla fall? Jo, men då hade frågan om tillsyn - i enlighet med allmänna lagbestämmelser som gäller för hur tillsyn får utövas bland anställda - fått hänföras till kollektivavtal och alltså blivit en fråga mellan stiften som arbetsgivare och prästernas fackliga organisation, och inte något som kyrkomötet råder över. Arbetsgivaren får nämligen inte både inte både ha vanliga arbetsrättliga medel och tillsyn utan att avtal träffas om detta. Att ha den episkopala karaktären förankrad i ett kollektivavtal tycks i alla fall för mig vara en alltför skör grund!

Det nya förslaget skulle i praktiken innebära att biskoparna fråntogs arbetsgivarerätten men samtidigt erhöll de status som tillsynsmän, de skulle få rätt att komma med förslag och synpunkter men någon beslutanderätt skulle inte finnas kvar.

I Waltmarks och Marklunds insändare gick dessa mot biskopens uttalande och utmålar en bild av att prästernas rättigheter i sitt arbete kommer att inskränkas. Man hänvisar internationellt befästa mänskliga rättigheterna:

Enligt artikel 6 i konventionen skall envar när det bland annat gäller att pröva vederbörandes civila rättigheter och skyldigheter, vara berättigad till opartisk och offentlig rättegång inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag.

Lagen skulle kräva en lokalanställning förkastas av skribenterna som okunnighet bland beslutsmännen:

Den rimliga juridiska tolkningen är den rakt motsatta mot vad KG Hammar och majoriteten av biskoparna tycks tro, nämligen att man måste hålla ihop alla arbetsgivarfrågor. alltså även inkludera tillsynen.

De påstår även att deras punkter har stort stöd bland prästerskapet, i en nyligen gjord gallupundersökning ska endast sex procent av församlingsprästerna get sitt stöd till förslaget.

Waltmarks och Marklunds resonemang kring att lagen inte kräver en förändrad arbetsgivarestruktur, stöds i en insändare av Ronnie Eklund, professor i civilrätt, särskild arbetsrätt vid Stockholms universitet.[47] Han för fram kraftig kritik mot hur den nya ordningen har tolkats och understötts ur juridisk synpunkt. Utan att läsaren ska förvillas in i juridiska tolkningar så kan det kortfattat sägas att Eklund helt enkelt menar att ärkebiskopen och

[47] Svenska kyrkans tidning nr. 15 1999

kyrkomötet har feltolkat den paragraf, § 62, ur lagen för medbestämmande i arbetslivet, som till stor del har legat till grund för deras beslut. Eklund resonerar vidare och visar på att en delad arbetsgivare och tillsynsfunktion inte generellt förekommer vid Svenska arbetsplatser, något laglig krav på en sådan ordning finns det i alla fall inte. Men repliken lät inte vänta på sig.

Britt-Louise Agrell (advokat och ordförande i den inomkyrkliga personalutredningen) bemöter, tillsammans med Lars Freidner (hovrättsråd och rättschef hos Svenska kyrkans centralstyrelse) Waltmark-Marklunds och Eklunds kritik i ett gemensamt debattinlägg.[48]

Enligt Agrell och Freidner så har man genom juridisk konsultation noggrant studerat fallet inför beslutet och att det i själva verket Eklund som inte *kan sin lagbok*. När det gäller Waltmark-Marklunds påstående om att den nya anställningsordningen strider mot mänskliga rättigheter så ställer de sig tveksam till att någon rättslig instans i huvud taget skulle anse att fallet kan hamna inom dess ramar:

Men även om så skulle vara, är det i den föreslagna kyrkoordningen för Svenska kyrkan välsörjt för den enskilde prästens rättsäkerhet vilket konventionen syftar till att skydda.

I en enskild debattartikel förklarar Britt Louise Agrell varför hon anser att systemet med stiftanställning inte bör bevaras.[49] Hon påpekar att bestämmelsen om de nya arbetsgivareförhållandena vid övergången till den nya kyrkoordningen slutgiltigt beslutas hos riksdagen och därmed inte kan ändras av kyrkomötet i förtid. Visserligen skulle det gå att ändra på bestämmelserna efter kyrkoordningens genomförande men då skulle beslutet vara begränsat av juridiska rättigheter. Enligt Agrell så kan inte kyrkomötet utan ett riksdagsbeslut tvinga präster att byta arbetsgivare utan det enda som kan beslutas är att ge prästerna möjlighet att själva välja arbetsgivare på stift eller församlingsnivå. En sådan möjlighet skulle leda till ett kaos och möjligtvis splittring inom den kyrkliga organisation då anställningssituationen kunnat skilja från församling till församling.

Om Agrell och Freiders bemötande av kritiken mot den nya anställningsordningen var saklig och ganska timid, så höll insändaren av Björn Skogar (docent i tros- och livsåskådningsvetenskap och ledamot av kyrkomötets läronämnd) en mycket skarpare ton.[50]

[48] Svenska kyrkans tidning nr. 16 1999
[49] Svenska kyrkans tidning nr. 20 1999
[50] Svenska kyrkans tidning nr. 22 1999

Skogar anklagar de kritiska prästerna som vill behålla biskopen som arbetsgivare för att vara romersk katolsk orienterade och menar att dessa lika gärna kan konvertera:

Sikten börjar här klarna: det finns en luthersk, demokratisk modell med gemensamt ansvar för det andliga arvet, oavsett om man tillhör den såkallade vigningstjänsten eller ej.

Och det finns en romersk-katolsk modell där biskopar och präster konstituerar kyrkan.

Inför år 2000 borde det vara dags att ta ställning: romerskkatolsk orienterade teologer inom Svenska kyrkan bor vara hederliga no att konvertera.

Det blir säkert härligt med påven som arbetsgivare!

Med tanke på hur omfattande debatten varit i kyrkotidningarna, rådde det en stor spänning inför sakens diskussion inför kyrkomötet, men debatten på kyrkomötet kom att bli något av ett antiklimax. När beslutet togs upp till diskussion framhöll endast fåtal av de församlade ledamöterna, sitt motstånd i frågan. Kyrkomötet avvisade alla motioner om förändringar eller nytt övervägande i frågan.

I ett uttalande av Bror Holm (ordförande i Svenska kyrkans akademikerförbund) konstateras att kyrkomötet har kört över prästernas vilja[51]:

Nu förutsätter jag att mötet tillsammans med biskoparna har en plan för hur prästerna ska motiveras att göra ett bra jobb i framtiden.

[51] Svenska kyrkans tidning nr. 24-25 1999

8. Resultat

Vilka frågor diskuterades flitigast i kyrkopressen inför separationen mellan kyrkan och staten år 2000?

Min undersökning har berört några av de ämnen som väckte mest diskussion och debatt i samband med kyrka-stat beslutet och den nya kyrkoordningen.

En viktig fråga var hur kyrkans ekonomi skulle upprätthållas när man förlorade sin privilegierade rätt att ta ut skatt från sin befolkning. Flera skeptiker ställde sig mot de förslag som yrkade på att en kyrkoavgift, en slags medlemsavgift, skulle ersätta den gamla kyrkoskatten som tidigare ingått i kommunalskatten. Flera av motståndarna fruktade en stundande ekonomisk kris för kyrkan till följd av att allt fler skulle begära utträde ur samfundet i samband med att pengarna som betalades nu var knutet till ett frivilligt medlemskap i ett självständigt trossamfund och fullt redovisat på skattesedeln som sådant. Någon ändring i bestämmelserna blev det dock inte utan övergången till kyrkoavgift trädde i kraft vid millennieskiftet.

En annan fråga var den om kyrkans nya rättsliga status som förändrades från offentligrättslig till privaträttslig. Detta skulle enlig en rad kritiska debattörer hota prästernas rättskydd för att tillexempel delge kritik mot den egna organisationen. Kyrkan riskerade att bli ett åsiktskontrollerat samfund. Kritiken kom också utifrån, Svea hovrätt uttryckte exempelvis sin oro inför den nya lagordningen. Hovrätten ansåg att förslaget kom att hota församlingarnas självständighet eftersom kyrkomötet nu helt kunde stifta och ändra anställningsförordningar för prästerna.

Frågan om biskoparnas framtida maktställnig kom också upp som ett hett ämne i debatten kring millennieskiftet. En rad debattörer bland annat journalisten Maciej Zaremba och kyrkoherden Anders Björnberg, anser att biskoparnas inflytande har marginaliserats till den grad att de i praktiken inte har något maktmedel kvar. Förslag om ändringar i kyrkans demokratiska modell läggs fram av Björnberg som vill se att kyrkopolitikernas maktställning byts ut och ersätts av de kyrkliga ämbetsmännen inklusive biskoparna.

Komministern Sven Hillert föreslår istället att hela den kyrkliga hierarkin ska raderas ut och att biskoparna, som enligt honom fortfarande står högst upp i maktpyramiden, bör få sitt ämbete ännu mer nedsatt i maktbefogenheter.

Prästernas syn på den nya kyrkoordningen och dess beslutprocess väckte även det en stor diskussion. Präster, bland annat Hans Marklund, ansåg att kyrkomötet har ignorerat deras vilja och åsikter genom att rösta igenom den nya kyrkoordningen. Enligt flera statistiska undersökningar publicerade i kyrkotidningarna så var en förkrossande majoritet av församlingsprästerna mot kyrkoordningens utformning och Marklund menar detta är den främsta bidragande faktorn till de konflikter i församlingarna som utbröt kort efter dess genomförande. Inom själva kyrkoordningen är det frågan om prästernas arbetsgivare som får störst kritik. I den nya ordningen förflyttades arbetsgivareuppgifterna från stiftsnivå till församlingsnivå. Detta faktum ska enligt flera debattörer, inklusive Marklund, ha brutit mot en rad arbetsrättsliga regler samt kyrkans tradition som episkopalt samfund.

Om några konflikter uppstod vad handlade dessa om och vilka parter stod mot varandra?

Min undersökning har visat att det uppstod ett flertal konflikter mellan inom kyrkan i samband med 1995 och år 2000 beslut och genomförande av separationen mellan stat och kyrka samt introduktionen av kyrkoordningen. I denna uppsats har jag fokuserat på Härnösands stift där den lokala församlingen gick mot stiftstyrelsens utnämning av domprost och valde istället sin egen kandidat.

Orsaken till konflikten går dock djupare än så, frågan kan sammankopplas med det utbredda missnöjet bland prästerna för den nya kyrkoordningen som har redogjorts för ovan.

Med händelserna i Härnösands stiftförsamling så ville den folkpartistiska kyrkopolitikern Urban Gibson genomföra tydligare och starkare åtgärder för att bestraffa de församlingar. Hans motion avfärdades dock vid kyrkomötet.

Var separationen år 2000 så smärtfri som jag ursprungligen har trott?

När jag började undersöka källmaterialet fann jag snart att debatten kring de beslutna förändringarna inför år 2000 var mycket större och hårdare än jag förväntat mig. Under arbetets gång har min syn på separationen mellan kyrkan och staten år 2000, ändrats från en nu i efterhand till synes naiv ståndpunkt, till att se det som en tid av turbulens, konflikt, oro och framtidstro för den svenska kyrkan. Min undersökning har tydligt visat att det fanns en splittring inom den kyrkliga organisationen och att motståndet mot den nya kyrkoordningen och det förändrade förhållandet med staten var utbrett. Det som jag finner intressant är att min undersökning har lyft fram en bild av kyrkan som ett samfund i omfattande organisatorisk kris

under perioden 1995-2000. Prästernas utbredda motstånd mot det nya förhållandet mellan kyrka och stat och den nya kyrkordningen kunde hitta sin förklaring i den beslutande struktur som präglade kyrkan. Kyrkomötet och de andra högre hade enligt prästerna kört över de lokala kyrkomännen och deras åsikter när beslutet om en ny kyrkordning togs (se sid 21). Samtidigt så höjdes röster för förändrade maktmedel för biskoparna var egentliga inflytande kom att minska i samband med den nya kyrkoordningen. Något större sammanbrott inom kyrkan verkar dock aldrig ha skett men det står helt klart att kyrkan långt ifrån stod enad i samband med separationen och den nya kyrkoordningens genomförande år 2000.

Utifrån de resultat jag har fått i denna uppsats väcks frågan om hur kyrkans framtid som självständigt trossamfund kommer att se ut under 2000-talet. Går det att se om frågorna och farhågorna som präglade den kyrkliga debatten mellan år 1995-2000 har följt med kyrkan i det nya millenniet? Hur har tillexempel den oro över stora utträdesantal och försämrad ekonomi som utrycktes av bland andra motståndarna till kyrkoavgiften egentligen fallit ut nio år efter separationen?

9. Diskussion

9.1 Kyrkan - ett döende samfund?

Kyrkan efter år 2000 har ett ständigt medlemstapp på ungefär 25 000 personer om året. Mycket av den farhågsenhet som markerade bland andra kyrkoskattförespråkarna verkar ha fallit in it takt med att kyrkans ekonomi blir allt sämre (se sid 16). Konsekvenserna har blivit kraftiga in/nerdragningar som kanske tydligast har märkts av i de allt ökande antal sålda eller övergina kyrkor. Bara i Uppsala stad så har tre olika församlingsplatser, St: Olofs kyrka, Stigbergskyrkan och Mikaelkyrkan sålts och/eller stängts ner på grund av dålig ekonomi och bristande besökarantal. Med ett årligt medlemstapp på runt 1 % eller 25 000 personer så kommer kyrkans ekonomi knappast att förbättras. Kyrkan har genom sina stora egendomar i skog, mark och värdehandlingar ett överskott på cirka 32 miljarder, men det är en siffra i kraftig minskning.[52]

Min poäng är att Svenskan kyrkan, likt många andra trossamfund i detta land sakta håller på att förtvina och dö ut. Även om detta är en process som kan ta decennier så måste kyrkan söka

[52] http://www.svenskakyrkan.se/svk/NYCKLAR/ekonomi.htm (hämtad 26/5-09)

finna nya vägar för att vända de negativa trenderna och anpassa sig till det nya sekulariserade samhället.

9.2 Framtida vägar att gå

Men finns det någon framtid för kyrkan? Går det att vända trenden? Om vi börjar med frågan om det religiösa livet, eller snarare bristen av det i många församlingar, borde kyrkan studera de lyckade exempel som faktiskt finns. Jag kommer främst att tänka på Allhelgonakyrkan vid Södermalm. Denna kyrka har valt att inrikta sig på en mer öppen gudstjänst där alla trossformer och personer är välkomna. Varje söndag fylls kyrkans salar av en salig blandning människor: kändisar, homosexuella, affärsmän, muslimer, buddhister, konstnärer, studenter med flera. Framgången med Allhelgonakyrkan kan visserligen också relateras till dess geografiska läge men att inte erkänna styrkan i deras koncept vore ignorant. Men jag tror att konceptet kring den *öppna kyrkan* kan utvecklas vidare och anpassas till att passa även på mindre orter. I grund och botten är vägen mot en öppen kyrka en nödvändig steg för att återfå besökare i kyrkorna runt om i landet.

Samtidigt så måste kyrkans struktur förändras. En viktig punkt tycker jag är utformningen av kyrkomötet, framförallt med frågan kring kyrkovalet. Det är ett vedertaget faktum att en majoritet av kyrkans medlemmar inte vill engagera sig i den såkallade demokratiska processen, kyrkovalet. I senaste valet röstade ca 680 000 medlemmar, en för sig imponerande siffra men knappast när man betänker att samfundet har cirka 6.8 miljoner medlemmar. Ett valdeltagande på runt 10 % är förstås katastrofalt för varje demokratiskt val, jag ställer mig i varje fall frågande om man kan tala om kyrkovalet som en demokratisk process annat än till namnet i dagens läge.[53] Är en demokratisk ordning utan en majoritet av röstande verkligen demokratisk? Kanske borde kyrkans medlemmar rösta om kyrkovalets vara eller icke vara? Den frågan tycker jag borde diskuteras mera. Men om vi nu ändå ska behålla kyrkovalet då måste vi försöka hitta lösningar till att utveckla det till en process anpassad för ett fristående trossamfund. Frågan jag ställer mig är vilken funktion kyrkopolitikerna fyller i det nya samfundet separerat från staten? Hur tacklar kyrkan frågan om det låga kyrkodeltagandet? En nyligen genomfört beslut om att kyrkliga medlemmar nu får rösta i valet redan vid 16 års ålder. Jag har svårt att se hur detta skulle locka till något högre valdeltagande då jag tror att en väldigt liten del av dagens kyrkliga medlemmar, särskilt unga människor under 20 år, aldrig

[53] http://www.svenskakyrkan.se/Webbplats/System/Filer/775EB667-6B70-451D-88D7-5B898DF332CD.pdf (hämtad 26/5 - 09) Obs Fil!

skulle ens skulle överväga att rösta i kyrkovalets nuvarande form. Enligt mig ligger en betydande orsak till detta bristande intresse/bristande engagemang runt kyrkovalet och kyrkomötet hos själva kyrkopolitikerna, framförallt de från riksdagspartierna. Denna grupp, som idag mest måste betraktas som en kvarleva från tiden innan separationen från staten, fyller inget reellt syfte i dagens självständiga kyrkliga trossamfund. En tendens till minskade kyrkopolitiker kan ses efter separationen från staten, kanske framförallt att de politiska partierna har allt mindre att vinna på att aktivt ställa upp. På senare år har dock en rad, både lärda och lekmän, skapat sina egna *kyrkopartier* som främst driver agendor anpassade för enbart för kyrkan, utan inflytande från nationalpolitiska moderpartier. Detta tror jag är en utveckling åt rätt håll.

Att säga att Svenska kyrkan helt lever kvar i gamla tankegångar utan vilja att förändras vore fel. Jag har bara under min *research* inför uppsatsen studerat kyrkohistorien under nära tusen år. En tendens som blir mer påtaglig sedan 1900-talet är att teologin får allt mindre plats i debatten, kanske framförallt när det gäller sakfrågor om kyrkans organisation och verksamhet. Denna uppsats har tagit upp en rad debatter kring ett flertal frågor, och det som jag har reflekterat över är hur få teologiska argument som förekommer i jämförelse med rent juridiska. Flera debattörer hänvisar till stadgar och konventioner befästa av internationella eller nationella, myndigheter istället för att söka bygga sina argument på den heliga skrift som vanligt för några århundraden sedan. Detta måste i sitt perspektiv ses som ett tydligt exempel på religionens minskade ställning i samhället, guds lag är inte längre *den högsta*.[54]

Jag ställer mig även frågande till hur kyrkan löser sitt allt mer minskande ekonomiska överskott till följd av det kraftiga medlemtappet. I takt med att allt fler kyrkor fått säljas och församlingar sammanfogas så har samtidigt antalet prästtjänster inte minskat i någon större grad. Faktum är att SACO[55] år 2008 listade prästyrket som ett av de säkraste yrkesvalen för framtiden.[56] Då kan man fråga sig hur kyrkan tänker i den ekonomiska frågan i ett långsiktigt perspektiv. Att sälja kyrkor och mark löser bara budgeten ur ett kortsiktigt perspektiv, du får visserligen en stor penningsumma men det är en engångsinkomst. Istället består de tjänster som långsiktigt, varje månad, varje år, kostar pengar. Det kommer dock säkerligen komma en period av kraftiga neddragningar för prästämbetet så länge dagens dystra utveckling för

[54] http://www.bibeln.se/exbiblia/ex_artikel_arkiv.jsp?id=29 (hämtad 26/5 - 09)
[55] Sveriges akademikers centralorganisation, hemsida: http://www.saco.se/Default.aspx?epslanguage=SV (hämtad 27/5 - 09)
[56] http://www.lundagard.se/2008/12/05/prast-och-psykolog-ar-framtidens-yrken/ (hämtad 27/5-09)

kyrkan består. Då kan kyrkan stå inför en av dess största konflikter någonsin och kanske kan en konflikt vara just det tändbränsle som behövs för att rensa ut de överflödiga delar som kyrkan enligt mig idag har gott om och reformera om samfundet så att det kan anpassas till 2000-talets Svenska samhälle.

Jag anser att Svenska kyrkan har börjat tagit de små stegen längs vägen mot ett trossamfund anpassad för ett sekulariserat samhälle, men de förändringar som sker går både för långsamt och är få bristfälliga. Någon gemensam folkyrka kommer vi aldrig att återfå, detta måste Svenska kyrkan inse.

10. Sammanfattning

Denna uppsats huvudsyfte var att studera debatten i den kyrkliga pressen i samband med separationen mellan kyrka och stat år 2000. Undersökningen har visat att genomförandet av separationen mellan kyrka och stat tillsammans med de organisatoriska och juridiska förändringar som detta innebar orsakade en stundtals kraftig debatt i kyrkopressen. I min undersökning har jag följt debatten kring fyra av de hetaste debattfrågorna och även belyst en av de konflikter som uppstod genom det utbredda missnöjet mot kyrkordningen. Studien har visat att det uppstod splittringar inom kyrkan mellan prästerskapet och kyrkans högre ledning, framförallt kyrkomötet, och att missnöjet mot separationsbeslutet och kyrkoordningen var utbrett bland denna grupp. Uppsatsen har även visat att kyrkan tiden efter undersökningens spektrum har drabbats av en del av de svårigheter och motgångar, främst genom minskat medlemsantal och försämrad ekonomi, som förutspåddes bland en del av debattörerna under debatten 1995-2000.

11. Källor och litteratur

Tryckta källor

Svenska kyrkans tidning:

nr. 2 1995

nr. 3 1995

nr. 13 1995

nr. 15 1995

nr. 42 1998

nr. 10 1999

nr. 11-13 1999

nr. 15 1999

nr. 16 1999

nr. 18 1999

nr. 20 1999

nr. 22 1999

nr. 24-25 1999

nr. 9 2000

nr. 12 2000

nr. 15 2000

nr. 16 2000

nr. 20 2000

nr. 24 2000

nr. 25-26 2000

Svensk kyrkotidning:

nr. 13-14 1996

nr. 45 1998

Svensk pastoraltidskrift:

nr. 37 1995

nr. 10 2000

nr 47 2000

Elektroniska källor

http://wwwc.aftonbladet.se/ekonomi/9910/09/fond2.html (hämtad 21/5 - 09)

http://www.bibeln.se/exbiblia/ex_artikel_arkiv.jsp?id=29 (hämtad 26/5 - 09)

http://kalin.nu/index.htm (hämtad 19/5 - 09)

http://www.lundagard.se/2008/12/05/prast-och-psykolog-ar-framtidens-yrken/ (hämtad 27/5-09)

http://www.svenskakyrkan.se/km-2000/ (hämtad 21/5 - 09)

http://www.svenskakyrkan.se/km-2000/motioner/KMot-49.htm#TopOfPage (hämtad 21/5 - 09)

http://www.svenskakyrkan.se/Webbplats/System/Filer/775EB667-6B70-451D-88D7-5B898DF332CD.pdf (hämtad 26/5 - 09) Obs Fil!

http://www.svenskakyrkan.se/km_om_95/inneholl.htm (hämtad 23/5 - 09)

http://www.svenskakyrkan.se/svk/NYCKLAR/ekonomi.htm (hämtad 26/5-09)

http://www2.unt.se/avd/1,1786,MC=1-AV_ID=456186,00.html (hämtad 21/5 - 09)

Litteratur

Edqvist, Gunnar (red.), *Svenska kyrkan i förnyad gestalt: 1995 års beslut om kyrka och stat*, Verbum, Stockholm, 1996

Ekström, Sören, *Svenska kyrkan: historia, identitet, verksamhet och organisation*, 5., rev. uppl., Verbum, Stockholm, 2004

Ekström, Sören, *Makten över kyrkan: om Svenska kyrkan, folket och staten*, Verbum, Stockholm, 2003

Ericsson, Peter (red.), *Gud, konung och undersåtar: politisk predikan i Sverige under tidigmodern tid*, Historiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala, 2007

Gustafsson, Harald, *Nordens historia: en europeisk region under 1200 år*, Studentlitteratur, Lund, 1997

Harrison, Dick, *Jarlens sekel: en berättelse om 1200-talets Sverige*, Ordfront, Stockholm, 2002

Zaremba, Maciej, *Kyrkan & friheten*, Cordia, Göteborg, 2000